

't Inschrien

Vereniging Oudheidkamer Twente

In dit nummer onder andere:

- Een reconstructie van de wetlands van Twente
- Beken in Twente: de periode 1860-1920
- Pastors in Almelo in de vijftiende eeuw
- De opbouw van een naoorlogse collectie door babyboomers

Colofon

't *Inschrien* is een kwartaalblad van de Vereniging Oudheidkamer Twente.

Doelstelling

Het bevorderen van kennis en inzicht omtrent de culturen van stad en land in Twente, in het bijzonder voor wat betreft archeologie, geschiedenis, natuur en landschap en het streven tot het behoud van de bestaande culturen of overblijfselen ervan.

Redactie

Robert Kemper Alferink (hoofdredacteur), Willy Ahlers, Geert Bekkering, Hilda Ferweda, Jan Hinke en Harry Mulder.

Aan dit nummer werkten mee:

Jan van Alsté, Geert Bekkering, Erik van den Berg, Bernardus ten Hulscher, Robert Kemper Alferink, Henri Slijkhuis, Goaitsen van der Vliet en John van Zuidam

Redactieadres

Bathemerweg 4
7448 PH Haarle
tel. 0548-595724
redactie@oudheidkamertwente.nl

Bestuur

Jan van Alsté, voorzitter
Janny Willemsen, secretaris
Roy Dams, penningmeester
Ernst Jan Krudop, lid
Jan Morsink, lid
Hugo Repelaer van Driel, lid
Theo van Stapele, lid
Bernard Westrek, lid

Secretariaat

secretariaat@oudheidkamertwente.nl
Telefoon: 074- 2914014
Rabobank rek.nr. 12 95 76 379

OKThuis

Stroinksbleekweg 12B
7523 ZL Enschede
Telefoon: 053-4787447
www.oudheidkamertwente.nl
Soos: iedere maandagmiddag 13.30 - 16.30 uur

Het abonnement is bij het lidmaatschap van de vereniging ingesloten. Lidmaatschap van de vereniging kost 26.00 euro per lid, met partner 31.50 euro, jeugdleden tot 21 jaar 10 euro.

Losse nummers zijn voor 5 euro verkrijgbaar bij het secretariaat en op de soosmiddagen.

Nieuwe kopij moet uiterlijk 12 januari 2013 bij de redactie zijn. Richtlijnen voor publicatie zijn te vinden op de website.

Publicatie of overname van artikelen, geheel of gedeeltelijk, is toegestaan mits de bron wordt vermeld.

Donatie, schenkingen en sponsoring:
schenkingen@oudheidkamertwente.nl

Een *inschrien* is een klein verborgen vakje in een tuugkist waarin men kostbare voorwerpen bewaarde.

Druk: Drukkerij Veltmann B.V., Enschede

ISSN 1875-2659

Inhoud

Nieuwe leden - Verenigingsactiviteiten	3
Landschap tussen riet en mos Een reconstructie van de wetlands van Twente Erik van den Berg	4
Boekrecensie: Stromend Landschap, vloeiveidenstelsels in Nederland Geert Bekkering	9
Beken in Twente: de periode 1860-1920 Henri Slijkhuis	10
Van streek zijn Robert Kemper Alferink	15
Pastors in Almelo in de vijftiende eeuw Bernardus ten Hulscher	16
Wat schrijf dat blijf (8) Goaitsen van der Vliet	20
Het unieke album Tubantia van mr. G.J. ter Kuile nu bewerkt tot e-book Jan van Alsté	23
Deel uw favoriete website met de andere abonnees van 't <i>Inschrien</i> Van de redactie	23
Aanvulling op ons artikel: De 'klankbordgroep Twente' stelt zich aan u voor! John van Zuidam	24
De opbouw van een naoorlogse collectie door babyboomers Jan van Alsté	25

Foto omslag: Oostendorper watermolen en Buurserbeek omstreeks 1900. Uit het Album Tubantia van Mr. G.J. ter Kuile. Collectie: Oudheidkamer Twente

Nieuwe leden - Verenigingsactiviteiten

Nieuwe leden:

Dhr. D.A.A.M. Schellings, Deventer
 Dhr. M. Ros, Hengelo Ov
 Dhr. H.W. de Gelder, Breklenkamp
 Dhr. L. Asbreuk, Losser
 Dhr. D. de Boer, Enschede

Verenigingsactiviteiten

Cursus boerderij-onderzoek in Twente

Aanmelding: opgave is mogelijk door een bedrag van € 50,00 (niet-leden € 60,00) over te maken op bankrekening 12.95.76.379 t.n.v. penningmeester Oudheidkamer Twente te Enschede onder vermelding van 'cursus boerderijen'. Het aantal cursisten is beperkt tot 18 personen. Plaatsing geschiedt in volgorde van aanmelding.

Organisatie: Vereniging Oudheidkamer Twente

Duur: 4 morgens van 10.00 uur - 12.00 uur.

Data: op zaterdagmorgen 9, 23 februari, 2 en 9 maart 2013

Plaats: verenigingscentrum Oudheidkamer Twente, Stroinksbleekweg 12 B, 7523 ZL Enschede (tegenover ingang Twentse Welle). Telefoon: 053 4787447.

Cursusleiding: Henk Woolderink.

1e morgen:

- Samenleving in marken en buurtschappen.
- Boerderijen en Germaans erfrecht.
- Gezamenlijk gebruik van grond.

2e morgen:

- Ontstaan en ontwikkeling van namen van boerderijen.
- Soorten van boerderijen: allodiaal, (hof)horig en leengoederen.

3e morgen:

- Gebruik van belastingregisters en pachtboeken.
- Verplichtingen en opbrengsten door de eeuwen heen.
- Wat vertellen kaarten van boerderijen van vóór 1800.

4e morgen:

- Gebruik van het kadaster voor boerderijonderzoek vanaf 1832.

Tijdens de cursus is ruimschoots gelegenheid om op concrete onderzoeksvragen van cursisten in te gaan. De oefenstof en voorbeelden worden bij voorkeur gezocht vanuit de belangstelling en inbreng van de cursisten.

Studiekring Historische Cartografie:

De studiekring heeft meerdere doelstellingen, te weten:

- Historie: Kennisverbreding en het ontstaan van kaarten
- Moderne cartografie: Inzicht in de technische kant van allerlei moderne kaarten (niet beperkt tot Twente)
- Veldwerk - landschap en oude kaart/moderne kaart
- Excursies naar exposities en dergelijke
- Voordrachten over cartografie door gastsprekers of door een deelnemer
- Kennisnemen van elkaars interessegebied.

Zie voor het programma en website:

<http://www.historischecartografie.nl>

Voor actuele informatie over komende activiteiten verwijzen we graag naar onze website www.oudheidkamertwente.nl

Landschap tussen riet en mos

Een reconstructie van de wetlands van Twente

Erik van den Berg

De huidige regio Twente wordt voornamelijk gekenmerkt door een kleinschalig landschap van akkers, weilanden en bosschages, die door middel van houtsingels van elkaar gescheiden zijn. Vanuit fysisch-geografisch oogpunt behoort Twente tot de hoger gelegen oostelijke zandgronden. Niets van dit alles duidt op een slecht begaanbaar en woest, nat gebied met grote veengebieden. Duidelijke sporen zijn achtergelaten in de omgeving van Vriezenveen, waar het verkavelingspatroon en de Engbertsdijkerven nog terugwijzen naar het veendek. Ook kleinere venen zoals het Haaksbergerveen en het Aamsveen zijn bekend in de regio. Zodra u een recente topografische kaart van het gebied bekijkt, springen deze gebieden als grote paarse vlekken zeer snel in het oog. Vergeleken met kaarten uit de 17e eeuw zijn deze gebieden nu slechts postzegels, ze maakten deel uit van een veel omvangrijker geheel.

Omschrijving van het onderzoek

Waar Twente nu een sterke landschappelijke variatie kent, was dit in het verleden niet veel anders. Toen werd de variatie gevormd door de afwisseling van verschillende wetlandtypen, van verlandingsvegetaties met riet tot uitgestrekte veenmoskussens, met verspreid enkele droge dekzandkoppen die boven het veen uitstaken. Mijn onderzoek heeft zich vooral toegespitst op het achterhalen van de locaties van de verschillende wetlands. Als uitgangspunt is de dissertatie van De Rooi gebruikt, waarin hij een reconstructie heeft gemaakt van de veengebieden in de Achterhoek.[1] Waar De Rooi zich vooral op historisch kaartmateriaal heeft gericht, heb ik daarnaast ook een uitstap gemaakt naar veldna-

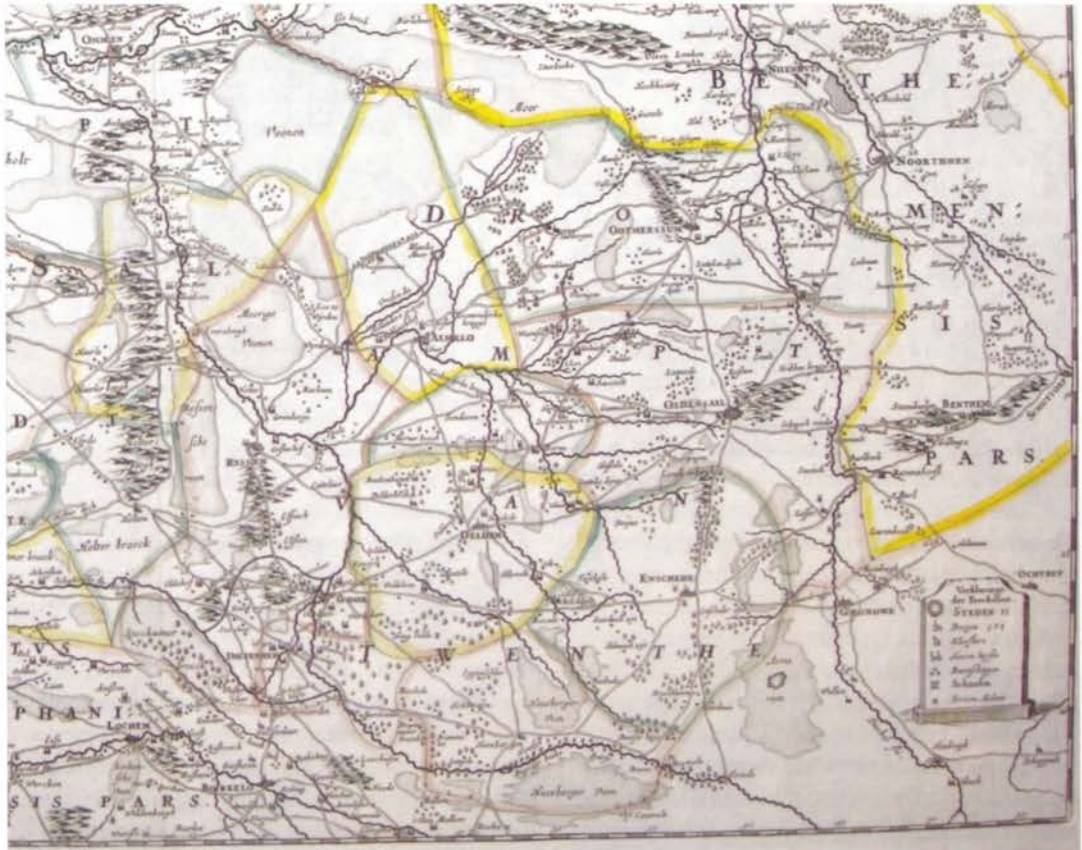
men en fysisch-geografische randvoorwaarden.

Het Twentse landschap volgens de cartografen

Bij het schrijven van een landschapsbiografie vormen historische kaarten vaak het startpunt. In mijn onderzoek is dit niet anders geweest. Wanneer historisch kaartmateriaal wordt geraadpleegd, moet er veel rekening worden gehouden met het achterliggende doel. Een commerciële kaart is immers meer op het uiterlijk van de kaart gericht, terwijl bijvoorbeeld een militaire kaart een veel nauwkeuriger beeld geeft van de topografie. In totaal zijn er twaalf topografische overzichtskaarten geraadpleegd, verspreid over de periode 1654-1829.[2] Hiervan zijn met name

Veenputten in het Haaksbergerveen als herinnering aan het voormalige hoogveencomplex.

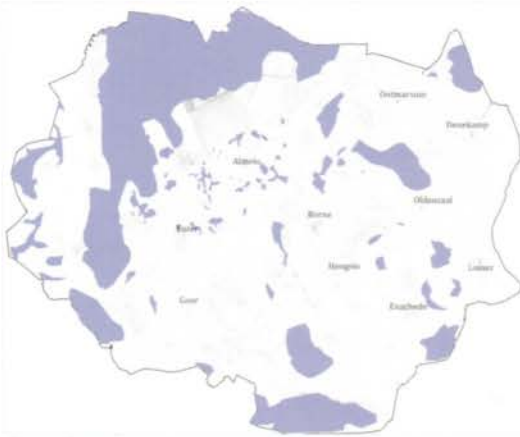
*Uitsnede van de Transisalania Provincia; Vulgo Over-yssel van Nicolaas ten Have uit 1648.
Bron: Depot Uithof, Universiteit Utrecht.*

de *Transisalania Provincia*; *Vulgo Over-yssel* van Nicolaas ten Have en *Les Provinces Confederees du Pais-Bas* van Pieter van der Aa (beide vanuit commercieel oogpunt) en de topografische kartering van W.A. Huguenin (militair oogpunt) van grote waarde geweest, vanwege het detailniveau van de topografische informatie.

Ondanks de verschillen in detailniveau per cartograaf, blijft de variatie in topografische informatie relatief hetzelfde. Dat houdt in dat voornamelijk zeer kenmerkende elementen als heuvels, wegen, waterlopen en bossen werden weergegeven. Naast de informatie die samenhangt met menselijke bewoning bleken veengebieden echter ook zeer belangrijk. Ook op overzichtskaarten die nauwelijks topografische informatie (inclusief dorpen en steden) bevatten, werden veengebieden toch gekarteerd. Onderscheid in venen werd niet gegeven, waardoor het

type veen niet vanuit de kaarten is af te leiden. Omdat de gekarteerde veengebieden voornamelijk grote complexen betreffen, kan men ervan uitgaan dat het hier om hoogveen gaat.

Over een ding waren de cartografen het in ieder geval eens: het westen van Twente was een onbegaanbaar hoogveencomplex met enkele dorpen op de hoger gelegen dekzandkoppen. Ook in het oosten van Twente zijn op veel kaarten veencomplexen te zien, al is hier de dichtheid veel minder hoog. Opvallend is dat het hart van Twente (omgeving van Almelo-Borne) relatief leeg is. Alleen op de Huguenin-kaarten zijn hier moerassige laagten ingetekend. Door de relatief recente opnamedatum van deze topografische informatie, ligt het voor de hand om te denken dat deze veentjes recent zijn gevormd en daarvoor op het oudere kaartmateriaal ontbreken. Een dergelijke gedachte is echter niet op zijn

De verbreiding van veengronden op militaire kaarten van Twente uit de periode 1681-1829.

plaats, omdat het hier vermoedelijk geen hoogveen betrof en het om die reden niet is opgenomen in de oudere kaarten.[3]

Kadastrale gegevens als check

Het moge duidelijk zijn dat het raadplegen van alleen maar historische overzichtskaarten een zeer beperkt beeld geeft van de wetlands van Twente. Naast het feit dat veel overzichtskaarten alleen de grotere venen aangeven, is het niet bekend wat voor soort veen dit betreft en zijn de grenzen vaak onnauwkeurig aangeduid. Een goede aanvulling hierop werd geboden door de pre-kadastrale kaarten van de provincie Overijssel.[4] Vanuit de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels (OAT) is het grondgebruik afgeleid dat destijds werd gevoerd. Daarbij is rekening gehouden met de verschillende wetlands, waardoor zowel veengrond, broekgrond als moeras zijn meegenomen.

Een kanttekening die hier moet worden geplaatst is, dat de kadastrale gegevens het grondgebruik van omstreeks 1832 weergeven. Veel veengebieden waren toen al (deels) afgegraven voor turfwinning, waardoor het beeld geen juiste weergave is van de totale verspreiding van de veengebieden. De gegevens uit deze kaarten zijn daarom voornamelijk gebruikt voor de locatiebepaling van kleinere venen.

Venen, broeken en mossen

Omdat een gebied vaak bekend staat onder een bepaalde naam, wordt deze slechts sporadisch

De verbreiding van venen en moerassen in Twente op basis van 19e-eeuwse pre-kadastrale kaarten.

gewijzigd. Daardoor kunnen veldnamen veel informatie geven over het historische landschap. In Twente zijn er op deze manier veel aanwijzingen gevonden over de ligging van voormalige wetlands. Door de looptijd van het onderzoek was het niet mogelijk om alle markeboeken binnen Twente te doorzoeken. Vermoedelijk bevinden zich in deze boeken nog meer veldnamen. Ik heb mij helaas moeten beperken tot de plaatsnamen, streeknamen en veldnamen vanuit de kadastrale gegevens en het historische kaartmateriaal.

Hoewel namen zeer divers kunnen zijn, hebben bepaalde aspecten in het landschap een vaste benaming gekregen, waardoor de onderlinge communicatie gemakkelijker verliep. Deze vaste benamingen hadden grotendeels betrekking op het grondgebruik. Voor de aanduiding van wetlands is er in grote lijnen een onderscheid te maken in drie typen: *veen* of *ven* voor voedselarme venen, *flier* en *broek* voor voedselrijke venen en *mars*, *mors*, *goor* of *gors* voor moerassen.

Naast deze veel voorkomende benamingen, zijn er in Twente veldnamen aangetroffen met een minder algemeen karakter. Vooral bij veengebieden komen deze benamingen voor. Enkele voorbeelden hiervan zijn *woest* of *woeste* (duidend op woeste onontgonnen gebieden) en *mos* (duidend op veenmos, de hoofdcomponent van hoogveen).[5] In Duitsland wordt de toponiem *moos* (Duits voor mos) veelvuldig toegepast bij

hoogveengebieden. Een ander voorbeeld van de Duitse invloed is de benaming *sump* voor een moerassig gebied. Deze veldnaam is onder meer aangetroffen bij de *Sumpel* ten zuiden van Hengelo.

Landschappelijke inbedding van de wetlands

Een accurate reconstructie van de wetlands is niet mogelijk zonder de landschappelijke randvoorwaarden in ogenschouw te nemen. Wetlands ontstaan op plekken waar het water (zowel oppervlakte-, grond- als regenwater) stagneert, doordat het vanwege een natuurlijke blokkade of door een overvloed niet goed kan afwateren. Landschappelijk gezien kunnen wetlandgebieden daardoor globaal in twee zones worden ondergebracht: de overstromingsgebieden in de beekdalen en de depressies in de hogere delen, waarbij een ondoorlaatbare laag in de ondergrond aanwezig is.

Rivieren laten hun sporen achter

Waar de rivieren de Regge en de Dinkel nu relatief kalm door het landschap lopen (enkele overstromingen van de Dinkel daargelaten), hadden zij in de prehistorie een zeer groot aandeel in de vorming van wetlands. In eerste instantie zorgde het smeltwater vanuit de stuwwallen voor een sterke watertoevoer, waardoor vele verschillende kleine beken naast en door elkaar heen liepen naar het laagste punt (vlechtende rivier). Nadat het overtollige water is afgevoerd, ontstaat er een stelsel aan droogvallende waterlopen. De geul met de minste weerstand werd uiteindelijk de hoofdgeul, waar het meeste water door werd afgevoerd. Dit fenomeen had als gevolg dat de afgesloten armen langzaam begonnen te verlanden, waardoor veenvorming plaatsvond. De nieuwe hoofdgeul slingerde door het landschap (meanderen), zodat hoger gelegen obstakels werden ontweken. Door afkalving konden sommige meanders dusdanig dicht langs elkaar lopen, dat de rivier zichzelf afsneed en er tevens een afgesloten arm ontstond.

Een ander type wetland dat zich heeft kunnen ontwikkelen in de beekdalen, is ontstaan door overstroming. Inmiddels is de kans op overstroming zeer klein, omdat de beken voor een groot deel zijn rechtgetrokken.[6] Toen de beken en ri-

vieren nog vrij konden meanderen, moest het water een langere weg afleggen, waardoor de kans op overstroming bij een hoge aanvoer aanzienlijk groter was. Vanuit Duitsland werd de Dinkel vaak belast met hoge piekafvoeren, wat vele overstromingen met zich meebracht. Ook in het midden van Twente waren overstromingen talrijk. De omgeving van Almelo en Hengelo bestaat uit een laagte te midden van hoger gelegen dekzandruggen en kan worden gezien als een landschappelijk afvoerputje, waar het water zich vanuit de omgeving verzamelt.

De wetlands in de beekdalen zijn voor het overgrote deel gevoed door voedselrijk water vanuit de beken en rivieren. Wanneer er hoge stuwwallen of dekzandruggen in de nabijheid aanwezig zijn, kan er tevens kwel uit treden. Door de betere waterkwaliteit van het kwelwater, wordt het voedselrijke rivierwater iets armer, waardoor er ook weer andere typen wetlands ontstaan.

Keileem als ondergrondse blokkade

Ook in de hoger gelegen delen van Twente hebben zich wetlands kunnen ontwikkelen, alleen dan op veel kleinere schaal. Het dekzandpakket dat in het Weichselien (laatste ijstijd) is afgezet, heeft gezorgd voor een grillig patroon van dekzandruggen, -koppen en -laagten. De laagten zijn geheel omringd door hogere ruggen of kopjes, zodat dit geïsoleerde plekken werden. Aan gezien het (regen)water niet oppervlakkig kon afstromen, stagneerde het water en ontstond er een plas. Een ondergrondse laag van leem of keileem belemmerde het water om weg te sijpe len. Deze lagen zijn ook ontstaan door het landijs, waarbij zand, grind en klei zijn gemengd en samengeperst tot een dikke ondoorlaatbare laag. Wanneer deze zich dicht aan het oppervlak bevindt (< 1,20 meter) kan het water niet ondergronds wegstromen. De ondoorlaatbare laag zorgde hierdoor voor stagnatie van het regenwater.

De reconstructie van de voormalige wetlands

Het enige wat nu nog rest, is het samenvoegen van de aanwijzingen uit het historische bronmateriaal met de landschappelijke randvoorwaarden voor het ontstaan van wetlands. Overal waar beide kaartfragmenten elkaar overlappen, kan

met enige zekerheid worden vastgesteld dat hier in het verleden wetlands hebben gelegen. Met behulp van ecologische randvoorwaarden, waterkwaliteit en veldnamen is er een onderscheid gemaakt in de verschillende typen wetlands en bijbehorende begroeiing.

Verlandingsvegetaties in de beekdalen

Door de voedselrijkdom van het water in de beekdalen, is het niet aannemelijk dat hier grote hoogveencomplexen zijn gevormd. Daarvoor zijn zeer voedselarme milieus nodig. Aangezien de beekdalen vaak overstromden, kregen de wetlands periodiek nieuw voedselrijk water. Vanuit ecologisch perspectief kunnen hier alleen verlandingsvegetaties met riet en sporadisch wilg zijn geweest. Aan de randen van het beekdal zijn er aanzienlijk minder overstromingen geweest. Bovendien zijn dit de plekken waar eventueel kwel kon uitkomen. Dat zorgt voor matig voedselrijke omstandigheden, waardoor daar zeggenmoerassen en elzenbroekbossen konden groeien. Vanuit het historisch bronmateriaal zijn er veel aanwijzingen gevonden in de richting van elzenbroekbossen, die dit vermoeden bevestigen.

Vennen en venen in de hoger gelegen depressies

In het dekzandgebied is geen invloed van rivierwater en blijft de invloed van kwel beperkt. Het stagnerende water in de depressies zal daarmee zeer voedselarm zijn, waardoor daar geen typische verlandingsvegetaties zoals in de beekdalen zijn opgetreden. In de vennen kon zich al snel veen vormen door het invallende bladafval. Uiteindelijk leidde dit tot een veenlaag, waarop berkenbroekbossen groeiden. Dergelijke berkenbroekbossen worden vaak aan de randen van hoogvenen aangetroffen. Vermoedelijk is dit hier ook het geval geweest, waarbij er veenmos in het broekbos groeide en zich ontwikkelde tot hoogveen.

In eerste instantie bleven de hoogvenen beperkt tot de afzonderlijke vennen. Veenmos heeft de eigenschap om veel water vast te houden, waardoor zich weer nieuwe veenmos bovenop het oude begint te vormen. Hierdoor wordt het uiteindelijk veenmospakket (en daarmee hoog-

veen) steeds dikker, waardoor dat uiteindelijk boven de hoge dekzandkoppen uitstak. Op den duur raakten de dekzandkoppen overgroeid en konden zich grote hoogveenplateaus ontwikkelen, zoals dit bij Vriezenveen het geval is geweest.

Een resterend berkenbroekbos aan de rand van het Haaksbergerveen.

Landschap tussen riet en mos

Uit mijn onderzoek is gekomen dat het totale aandeel aan wetlands in Twente op haar hoogtepunt zeker 25% bedroeg. Dit gegeven is afgeleid uit de aanwijzingen vanuit het historische kaartmateriaal, waaraan de aanwezigheid van wetlands is getoetst. In potentie kon het areaal zelfs tot circa 60% van het geheel oplopen. Dit bevestigt maar eens hoe nat en onbegaanbaar Twente in het verleden is geweest. Om droge voeten te houden, was de prehistorische mens aangewezen op de hoger gelegen dekzandruggen en flanken van de stuwwal. Voor de rest bestond Twente uit een landschap van broekbos, riet en mos.

Een overzicht van de ligging van de voormalige wetlands, als ook uitgebreidere informatie over dit onderwerp is terug te vinden in het rapport *De wetlands van Twente*. Het rapport is zowel digitaal als gedrukt verkrijgbaar. Neem hiervoor contact op via erikvdberg8@hotmail.com en vermeld daarbij uw adresgegevens. Zo spoedig mogelijk zal dan een exemplaar worden toegezonden.

Noten

1. de Rooi, 2006.
2. Het echte aantal lag vele malen hoger, maar na een nauwkeurighedsanalyse bleken veel kaarten van elkaar te zijn gekopieerd.
3. De aanwezigheid van kleine venen en moerassen is opmerkelijk, omdat deze op overige militaire kaarten van Twente ontbreken. Vaak worden de natte gebieden wel aangeduid, aangezien je deze niet met zware kanonnen kon doorkruisen.
4. Hier heb ik gebruik gemaakt van de digitale uitgave van het Historisch Centrum Overijssel.
5. Er bestaat onder etymologen een sterke twijfel waar de suffix -mos precies voor staat. Enkelen vermoeden ook dat dit op een verkorting van mors kan duiden.
6. Alleen bij hevige regenval kunnen de landbouwgronden die stroomopwaarts liggen, door de drainage van de gronden voor problemen zorgen.

Foto's en kaartmateriaal: Erik van den Berg, tenzij anders vermeld.

Boekrecensie: Stromend Landschap, vloeiveidenstelsels in Nederland

Geert Bekkering

Eeuwenlang hebben de boeren op de hogere zandgronden hun graslanden, bossen en heiden bevoeid met beekwater om de opbrengst er van te verhogen. Tot diep in de 19e eeuw lieten ook de Twentse boeren het water over hun grasland lopen. Er is bijna geen beek, of hij is voor dit doel vergraven. In de loop der eeuwen ontstonden ingenieuze bevoeiingsstelsels, waarmee ze het voedingsrijke beekwater naar hun weilanden stuurden, vaak verrijkt met water uit bronnen. Met stromend water bleven de weilanden langer vorstvrij en verdrongen schadelijke dieren. De opbrengst was hoger en er kon vaker gemaaid worden. Met de komst van kunstmest raakten deze systemen in onbruik of werden geslecht, want de kunstmest mocht niet wegspoelen. Tussen 1860 en 1910 kwamen ook nog veel geavanceerdere vloeisystemen in gebruik, aangemoedigd of aangelegd door de familie Van Heek. In dit boek worden veel van deze systemen in Oost- en Zuid-Nederland beschreven. Bijna de helft van het boek gaat over Twente, onder andere het Lankheet, de Hof te Boekelo en Herinkhave. Maar er is beslist nog veel meer geweest. Het rijk geïllustreerde boek heeft een

uitgebreide veldwijzer, met landschapselementen die ook nu nog te vinden zijn en waarmee voormalige vloeiveiden kunnen worden opgespoord: wallen, bekkens, sprengen, flanksloten, kanaaltjes, overlaten, splitsende beken, beken met haakse hoeken en spaarbekkens. Daarnaast kunt u soms nog waterstaatkundig erfgoed als sluisjes, stuwtjes, duikers en schuiven vinden. Er is ook een lijst van de typerende planten die deze vloeisystemen begeleiden. En de manier waarop u oude landkaarten kunt gebruiken wordt heel uitgebreid uitgelegd. Het boek is inspirerend. Na het boek doorgenomen te hebben, begreep ik eindelijk een paar 'rare elementen' op de Hof Espelo. Als u ook op zoek gaat en wat vindt, dat niet in het boek staat, kunt u het melden op de website: <http://www.stromendlandschap.nl>. Soms staan de schrijvers van het boek dan te trappelen om van uw vondsten mee te komen genieten.

G.J. Baaijens, E. Brinckmann, P.L. Dauvellier en P.C. van der Molen, *Stromend Landschap, Vloeiveidenstelsels in Nederland*, KNNV Uitgeverij Zeist, 2011 isbn 978 90 5011 3892, nur 940, geïll., hard cover, 204 pag., € 29,95

Beken in Twente: de periode 1860-1920

Henri Slijkhuis

In Twente komen veel beken voor. De laatste jaren wordt hard gewerkt om de beken weer een natuurlijker uiterlijk te geven met een goede waterkwaliteit. In Twente is het waterschap Regge en Dinkel hiermee aan de slag. Het grootste project van dit waterschap is de Doorbraak. Van het oosten van Almelo tot aan de Regge wordt een compleet nieuwe beek gegraven van 13 km lengte. Tegenwoordig kunnen we langs veel van de beken wandelen en genieten van het bijbehorende natuurschoon. Tot 1970 was het echter noodzaak om de beken te mijden in verband met de stank die ze verspreidden.

In dit artikel wil ik met u teruggaan naar de periode 1860-1920. Na 1860 vond de stoommachine ruime toepassing in de Twentse textielindustrie. In deze periode nam de verontreiniging van de beken erg toe. Met name de Tweekelerbeek verdient hierbij bijzondere aandacht, omdat over de verontreiniging van deze beek een rechtszaak is gehouden, die leidde tot een eerste poging om de vervuiling te beteugelen. Geen aandacht wordt in dit artikel besteed aan wateroverlast en waterbeheersing. Over deze problematiek is reeds vrij veel gepubliceerd. In een volgend artikel zal ik ingaan op de periode 1920-1970.

Stank en klachten

De bevolkingsgroei in combinatie met de start van de aanleg van riolering hadden grote gevolgen voor de waterkwaliteit van de Twentse beken. Enschede had de primeur. In 1862 is men daar bij de wederopbouw na de stadsbrand met de aanleg van riolering op bescheiden schaal begonnen. Almelo en Hengelo volgden pas rond 1900. Vooral de lozingen van de industrie in de beken leverde in Twente veel overlast en klachten op. Dit ondanks het feit, dat een Staatscommissie in een verslag in 1901 concludeerde, dat de bevolking van Twente deze industriële overlast als een aan de nijverheid noodzakelijk verbonden kwaad beschouwde [1].

Een aantal voorbeelden.

- De Twentsche Stoomblekerij te Goor verontreinigde de Barlosche beek (huidige Bovenregge) met zwavelzure en koolzure kalk en organische stoffen. H.F. Kuiper stelde, in opdracht van de provincie, in een onderzoek in 1886 vast, dat het water van

de beek nog op een kleine twee kilometer afstand van de fabriek stonk naar de ontledingsproducten van de organische stoffen. Analyses van dit water bevestigden deze geurwaarnemingen. De gemelde vissterften waren dan ook niet verwonderlijk [2]. In de paragraaf over de Barlosche beek wordt beschreven hoe weinig adequaat het provinciaal bestuur met de klachten omging.

- De Oelerbeek werd verontreinigd door het afvalwater van de blekerij en ververij van de firma Van Heek & Co te Boekelo. Ook hier stonk het water over vele kilometers en werd dode vis gemeld [3].
- In Goor was de margarinefabriek van de gebroeders Muller verantwoordelijk voor de verontreiniging van het Malbergbeekje. Het beekje verspreidde volgens vele klagers een ondragelijke stank [4].
- Ook de textielfabriek van de heer Spanjaard in Borne verontreinigde de door het dorp lopende Bornse beek dusdanig, dat "verpestende stank" ontstond [5].
- De stoomblekerij en ververij van de firma Blijdenstein en Co in Lonneker bracht de gemoederen in Hengelo vanaf 1880 in beweging. Het ging in dit geval niet om de geur van het water van de Drienerbeek maar om de kleur. Opmerkelijk is dat de afstand tussen het bedrijf van de firma Blijdenstein en Hengelo ca. 10 km bedroeg. Dezelfde Drienerbeek werd in Hengelo onder andere verontreinigd door het afvalwater van de Hengelosche Bontweverij. Curieus was dat de Hengelosche Bontweverij ook één van de fanatiekste klagers was over de door de

firma Blijdenstein veroorzaakte verontreiniging [6]. Hier klaagde dus de ene vervuiler over de andere.

- In Almelo werd de Loolee verontreinigd door het verfwater van de bontweverij van de firma Ten Bos. Ook de haven van Almelo werd vervuild door de lozing van verf- en ander fabriekswater door de aangrenzende bedrijven [7].
- In Enschede werd de Tweekelerbeek niet alleen verontreinigd door het huishoudelijk afvalwater uit het rioolstelsel, maar ook door afvalwater van diverse fabrieken [8].

*Bedrijvigheid in de haven van Almelo, 1939.
Bron: Gemeentearchief Almelo*

De verontreiniging was, zoals van vele kanten gemeld werd, zeer sterk. De burgemeester van Markelo schreef bijvoorbeeld dat de vis in de Barlosche beek in groten getale boven dreef en dat zelfs jonge eenden niet in het water in leven bleven. Ook in Hengelo was in de beken bijna alle vis uitgestorven. In Borne was de visteelt geheel beëindigd, terwijl in de gemeente Lonneker vis in de verontreinigde beken al sinds jaren niet meer voorkwam. De gemeente Losser meldde verontreiniging van de Dinkel door verfstoffen van de in het naburige Gronau gelegen fabrieken. Ook hier was vissterfte een gevolg van de verontreiniging [9]. Het verslag van de Staatscommissie meldde ook, dat tijden van betrekkelijke zuiverheid van het water van de beken afwisselden met sterke verontreiniging. Dit werd enerzijds toegeschreven aan de grote verschillen in de aard en hoeveelheid van het

geloosde afvalwater op verschillende tijdstippen, anderzijds aan de grote verschillen tussen de hoeveelheden afgevoerd water van de beken in verschillende jaargetijden [10]. Doordat wateronderzoek slechts heel sporadisch voorkwam en dan ook nog slechts zeer beperkt werd uitgevoerd, is het voor het tijdvak 1860-1920 niet mogelijk om een nauwkeurig beeld van de omvang van de waterverontreiniging te krijgen. Toch blijkt uit de klachten wel, dat de intensiteit van de verontreiniging al zodanig was, dat diverse lozingen op grote afstand van de lozingspunten nog overlast gaven. De verschuiving in Twente van de lokale naar de regionale waterverontreiniging was duidelijk begonnen.

De Tweekelerbeek

Rond 1920 werd aan één ongezuiverde rioolwaterlozing een einde gemaakt. Dat gebeurde in Enschede. De gemeente Enschede loosde een belangrijk gedeelte van het rioolwater op open waterleidingen, die de Tweekelerbeek voedden. Deze Tweekelerbeek werd mede daardoor ernstig verontreinigd. Voor de eigenaar van het landgoed Twickel dr. R.F. Baron van Heeckeren van Wassenaar was dit de reden om tegen de gemeente Enschede een proces aan te spannen. Hij stelde de gemeente Enschede in maart 1905 aansprakelijk voor de vervuiling van de Oelerbeek, die door zijn landgoed liep (de Oelerbeek ontstaat uit een samenvloeiing van de Tweekeler- en de Boekelerbeek vlak voor het landgoed). Volgens hem was de invoering van een rioolstelsel in de gemeente Enschede de oorzaak van de vervuiling. De landgoedeigenaar stelde verder, dat de gemeente niet het recht had het schone en heldere water te vervuilen of te laten vervuilen. Dit was volgens hem een inbreuk op het eigendomsrecht van de oevereigenaren [11]. De arrondissementsrechtbank van Almelo benoemde vervolgens drie deskundigen om een onderzoek in te stellen en de volgende vragen te beantwoorden:

1. Was de toestand van de beek, die het landgoed van de eiser doorsneed, en waarvan het water flink vervuild was, een gevolg van het vuil, dat de gemeente Enschede in haar riolen verzamelde en weer loosde in de beken, die de

Twekkelerbeek voeden?

2. Zou, wanneer de stoomblekerij te Bookelo, alsmede de fabrieken in Enschede, die hun vuil buiten het rioolstelsel om in de in vraag 1 genoemde beken loosden, geen vuil afvoerden, de vervuilde toestand van de beek ook intreden? In een uitgebreid onderzoeksverslag, dat in 1908 uitkwam, werden de volgende antwoorden gegeven:

1. Het aandeel, dat de Bookeler fabriek had in de vervuiling van de beek, die het landgoed doorsneed, was dusdanig groot, dat de deskundigencommissie niet in staat was om de eerste vraag met ja te beantwoorden.
2. Wanneer op de Twekkelerbeek geen ander vuil geloosd werd dan dat uit de riolen van de gemeente Enschede kwam, dan zou bij geringe natuurlijke afvoer van de beken, die de Twekkelerbeek voeden een hinderlijke verontreiniging in het park van Twickel kunnen optreden [12].

Het eindvonnis van de

Arrondissementsrechtbank kwam in november 1909. Daarbij werd de gemeente Enschede veroordeeld:

1. Om wegens bewezen onrechtmatige daad aan de eiser f1,- schadevergoeding te betalen.
2. Om dadelijk op te houden met het lozen van vuil water in de Twekkelerbeek.
3. Tot de kosten van het geding [13].

Het bij 2 genoemde aspect van het niet meer mogen lozen van vervuild afvalwater was natuurlijk vooral curieus, omdat het volkomen onuitvoerbaar was. De gemeente ging dan ook in hoger beroep. De uitspraak van het gerechtshof in Arnhem kwam in juli 1911. Het hof wees het beroep van de landgoedeigenaar, welke het Burgerlijk Wetboek aan de oevereigenaren toekent, af. Wel achtte het Hof de grief gegrond, dat door de uit de beek opstijgende stank, het verblijf in de nabijheid van de beek niet mogelijk was. De landgoedeigenaar had hiervoor een bedrag gevorderd van f100,- per dag. Het Hof wees dit voor de helft toe in verband met haar conclusie, dat de vervuiling van de beken niet alleen door de gemeente Enschede werd veroorzaakt. Deze dwangsom van f50,- per dag hield pas op als de gemeente een einde had gemaakt aan de lozingen op de

Twekkelerbeek. De gemeente kreeg een veroordeling, terwijl de blekerij als grootste vervuiler vrij uitging. Dit kwam door de hoogst gebrekkige wetgeving op waterverontreinigingsgebied. Er was geen klager tegenover de ververij en blekerij van Van Heek & Co, dus een vonnis was niet mogelijk. Was het niet-functionerende afvalwaterreservoir van deze firma voor de landgoedeigenaar voldoende?

In verband met de uitspraak van het gerechtshof stelden burgemeester en wethouders van

Station en Stoomblekerij Bookelo, 1944.

Bron: Gemeentearchief Enschede

Enschede op 9 oktober 1911 een commissie in, die voorstellen moest doen om lozing van afvalwater op de Twekkelerbeek te voorkomen [14]. Aan deze commissie werd een zestal vragen voorgelegd, die betrekking hadden op het reinigen van rioolwater zowel door gemeente als industrie, alsmede op het verhalen van de dwangsom van f50,- per dag op de industrieën [15]. In april 1912 verscheen het rapport van de commissie. Voorgesteld werd om een mechanische reinigingsinstallatie voor al het afvalwater te bouwen. Deze installatie moest gezien worden als een voorreinigingsinrichting. Op aan te leggen reinigingsvelden moest een verdere zuivering plaatsvinden. Het verdiende volgens de commissie sterk de voorkeur om te komen tot een centraal reinigingsveld voor het afvalwater voor geheel Twente. De vragen over het verhalen van de dwangsom op de industrieën werden vanwege tijdgebrek niet beantwoord [16]. De gemeenteraad besloot vervolgens om tot de bouw van de mechanische reinigingsinstallatie over te gaan. Toen de

inrichting echter gereed was, bleek de reiniging niet aan de verwachting te voldoen, zodat de boetebetaling van kracht bleef. In de jaren 1919 en 1920 werden ingrijpende veranderingen in het systeem van reiniging aangebracht en werd aan de Industrie Maatschappij M.A.B.E.G. te Utrecht opdracht gegeven om een nieuwe zuiveringsinstallatie te bouwen aan de Bruggertssteeg [17]. De installatie bevatte bezinkbassins en een slibput. Ook deze installatie leverde niet het succes op dat verwacht werd, zodat van de beëindiging van de vervuiling van de beken benedenstrooms niets terecht kwam.

De Barlosche beek (Bovenregge)

Door een aantal landbouwers en vissers uit Wierden, Ambt Delden en Markelo werd in 1886 een adres (verzoekschrift) naar de Staten gestuurd over het verontreinigde water van de Barlosche beek en een gedeelte van de Regge door de Twentsche Stoombleekerij te Goor. Volgens de klagers was het water dermate verontreinigd, dat de gezondheid van het vee in de weilanden langs de beken gevaar liep. Ook betekende de vissterfte inkomstenderving van de

De Regge bij Rijssen, omstreeks 1920.

Bron: Gemeentearchief Rijssen-Holten

vissers. Men verzocht Provinciale Staten aan de lozingen een einde te maken. Het afvalwater moest maar in een te graven kolk geloosd worden. Nadat vastgesteld was, dat het adres terecht naar de Staten gestuurd was, werd het tijdens de zomerzitting van 1887 behandeld. Gedeputeerde Staten hadden het adres van tevoren om advies naar de betrokken gemeenten en de provinciale waterstaat gestuurd. Ook waren zelfs twee leden van het college wezen kijken. De ingestuurde adviezen waren nogal verschillend. De gemeenten Markelo, Ambt Delden en Wierden vonden de klachten gegrond

Luchtfoto van De Doorbraak. Foto: Waterschap Regge en Dinkel

en stelden dat maatregelen nodig waren. De gemeente Goor (vestigingsplaats stoomblekerij) ontkende de klachten. Een verdieping van de Regge over 200 meter na het lozingspunt was voldoende om het "ontkende" probleem op te lossen. Het advies van de hoofdingenieur-directeur van de provinciale waterstaat was curieus. Aan de ene kant stelde hij dat in droge tijden het water van de Regge over enige afstand van de fabriek troebel was door kalkverbindingen en stonk ten gevolge van de in rotting verkerende organische stoffen. Aan de andere kant stelde hij dat de fabriek al 50 jaar bestond en er nog nooit geklaagd was. Hij vond het dan ook onwaarschijnlijk, dat de klachten door de fabriek werden veroorzaakt. De dode vis was volgens hem te wijten aan de roekeloze wijze, waarmee bij het vissen in de Regge bij lage waterstanden te werk werd gegaan. Verder stelde hij, dat het een kostbare zaak voor de fabriek was om de 33 m3 afvalwater per uur te reinigen en daarom moesten de Staten maar niets voorschrijven.

Na kennisname van de adviezen werd door de Staten zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming besloten om Gedeputeerde Staten op te dragen om de adressanten mede te delen, dat de gegrondheid van de klachten niet was gebleken. De fabriek hoefde geen maatregelen te treffen [18].

Vervuiling op regionale schaal

De vervuiling van de beken in Twente nam ten gevolge van de industrialisatie en de bevolkingsgroei tussen 1860 en 1920 grote vormen aan. In een rapport van de provinciale waterstaat uit 1917 wordt de vervuiling van de Twentse beken behandeld [19]. In het rapport wordt bevestigd, dat alle belangrijke beken in Twente meer of minder ernstig vervuild waren en dat er sprake was van vervuiling op regionale schaal.

Noten

1. Verslag Staatscommissie, p. 232
2. Statennotulen 1887
3. Archieven provinciale waterstaat 1834-1920, no. 410
4. Idem
5. Idem
6. Idem, no. 416
7. Idem, no. 414
8. De vervuiling van het water der beek in Twickel
9. Verslag Staatscommissie, p. 232
10. Idem
11. E. Egberts, p.10
12. De vervuiling van het water der beek in Twickel
13. Idem
14. J.C.H. Fischer, p. 351
15. Rapport van de commissie van deskundigen, p. 1
16. Idem
17. L. A. Stroïnk, p.60
18. Statennotulen 1887
19. Archieven provinciale waterstaat 1834-1920, no. 410

Bronnen en literatuur

- Archieven van de Provinciale Waterstaat in Overijssel, 1834-1920
- Verslag van de Staatscommissie ingesteld bij Koninklijk besluit van 18 oktober 1897, no. 32, tot voorbereiding van maatregelen tegen verontreiniging van openbare wateren ('s-Gravenhage, 1901)
- De vervuiling van het water der beek in Twickel (1908)
- Rapport van de commissie van deskundigen voor het onderzoek naar reiniging van rioolwater der gemeente Enschede (Enschede, 1912)
- Statennotulen (1887)
- E. Egberts, Wie water deert die water keert (Wierden, 1986)
- J.C.H. Fischer, De vervuiling van het water eener beek in het landgoed Twickel, in: Water, bodem, lucht (1910 - 1911)
- L.A. Stroïnk, Stad en land van Twente (Enschede - Hengelo, 1962)

Van streek zijn

Robert Kemper Alferink

MijnStadMijnDorp is ter ziele gegaan. Wat begon als een verlicht idee, ging als een nachtkaaars uit. Drie jaar lang heeft het geld rijkelijk gevloeid. Het Historisch Centrum Overijssel (HCO) was ambitieus, samen met een commerciële uitgever, betaalde hoofdredacteur en vormgever. Een Overijssels historisch tijdschrift, dát was het! Maar, de praktijk is weerbarstiger. De voorganger van *MijnStadMijnDorp*, *Historisch Overijssel*, bestond ongeveer net zo lang, maar had nog jaren mee gekund.

Al jaren wordt het door het HCO geprobeerd. Naar ik in de wandelgangen opving was het toenmalig staatssecretaris Rik van der Ploeg die aan het eind van de jaren '90 aangaf dat de Rijksarchieven in alle provincies óók een publiekstaak hadden. Waar iedereen dacht dat een Rijksarchief een archief moest zijn – en liefst ook moest blijven – dacht de overheid daar anders over. Het HCO werd voor miljoenen verbouwd, een expositieruimte werd gerealiseerd en er ontstond ruimte voor lezingen en symposia. Dit alles: goed bezocht!

Een tijdschrift ontbrak nog, net als een online community: eveneens *MijnStadMijnDorp* geheten, eveneens (al bijna?) ter ziele. Met dit laatste zal ik u verder niet lastigvallen. Google helpt u verder. Het tijdschrift dus, dat door toenmalig uitgever WBooks wel even in de markt zou worden gezet. Totaal mislukt. Een abonnement, voor drie tientjes per jaar, dat duizenden Overijsselaars hadden moeten nemen om het blad goed renderend te moeten krijgen. (U kon overigens voor twee tientjes donateur worden van de IJsselacademie in Kampen, kreeg dan ook het blad toegestuurd, én had korting op publicaties van de IJsselacademie. Een mooie marketingsystematiek!)

Waarom lukt zoiets nu niet? *MijnStadMijnDorp* was een prachtig tijdschrift, zowel qua inhoud als vorm en het was – zes keer per jaar! – gevarieerd qua thematiek, diepgang en tijdsperiode. Maar, simpel gezegd: Overijssel is verdeeld. Twentenaren blijken bar weinig geïnteresseerd te zijn in Salland en het Land van Vollenhove, en andersom net zo. Overijssel is groot. Van Kuinre – zoekt u maar eens op waar dat ligt! – naar Buurse bent u 125 kilometer onderweg en dat kost u meer dan twee uur. Iedereen die stelt dat reizen vroeger niet eenvoudig was, moet nu maar eens door Overijssel willen gaan. Het karrespoor Zwolle-Almelo ligt voor u klaar.

In ieder geval: de sociale verbondenheid op provinciaal niveau is ver te zoeken, evenals een provinciale identiteit. Noemt u zich Overijsselaar? Nee? Dat dacht ik al. U wordt door mij ook niet geadviseerd dat te doen. Blijf Twentenaar! Voelt u verbonden met het Twentse Ros, FC Twente, vlöggeln in Ootmarsum, de Kroezeboom in Fleringen, de goastok in Markelo, de Vereniging Oudheidkamer Twente, het Jaarboek Twente en 't Inschrien.

Zowel het Jaarboek Twente als 't Inschrien hebben al tientallen jaren enthousiaste redacties die met elkaar werken aan een prachtig streekproduct, waar het Twents gevoel vanaf druipt. Dáár zit toekomst in! Beveelt u, als lezer, 't Inschrien ook aan bij andere Twentenaren, doet het ledenaantal van de Oudheidkamer Twente toenemen en zorgt er voor dat we als Inschrien een nog stevigere positie kunnen innemen in het Twents cultuurhistorisch landschap. Onze redactie is er klaar voor. U ook?

Pastors in Almelo in de vijftiende eeuw

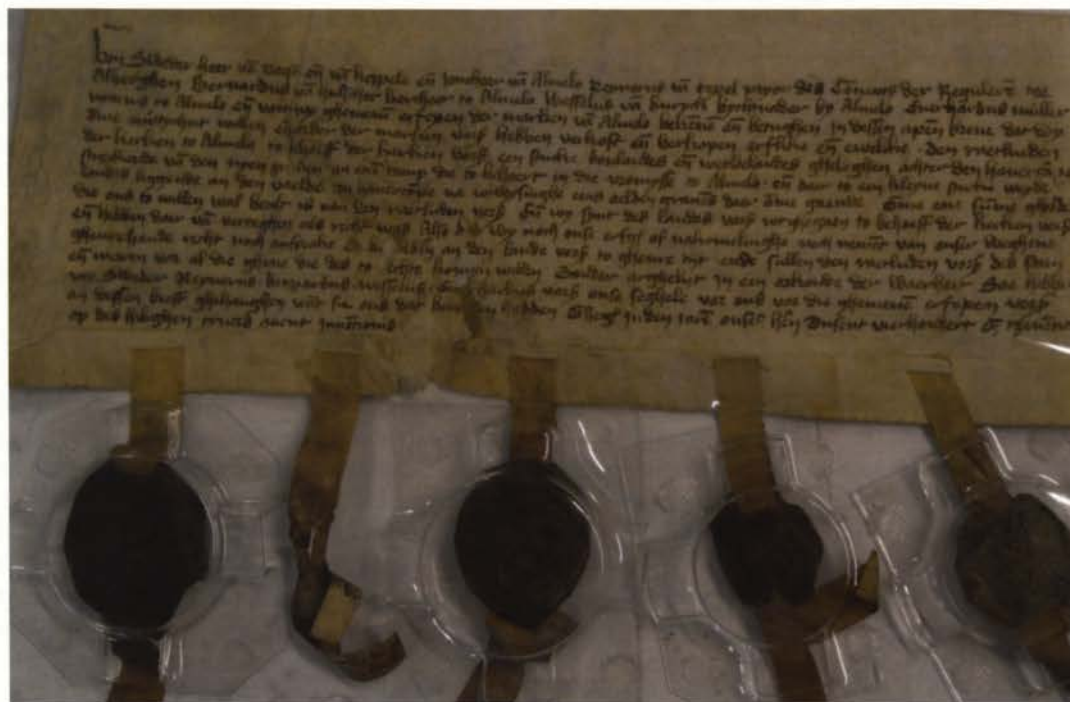
Bernardus ten Hulscher

"En we hebben ook een paar pastors in Almelo gevonden met onze naam!" Met deze woorden meldde mijn vader enthousiast een nieuwe vondst in zijn stamboomonderzoek naar de familie Ten Hulscher. Hij was daar in 1968 mee begonnen en had al een flinke hoeveelheid informatie gevonden. Mijn oudste broer Henk heeft dat in 1980 overgenomen en verder uitgebreid en gerubriceerd. In 2011 heb ik, de jongste van het gezin, het stokje weer van Henk overgenomen. Onze speurtocht duurt dus al zo'n 45 jaar. Onze familie komt oorspronkelijk uit Zenderen, maar bij het zoeken in oude archieven kwam mijn vader dus ook twee pastors tegen. Een mooie score voor een goed katholieke familie. Overigens heb ik geen enkel bewijs dat het inderdaad familie is.

Bernardus van Hulscher en Henricus van Hulscher

Genoemde pastors waren Bernardus van Hulscher en Henricus van Hulscher. Zoals zo vaak in de oude documenten komen we de namen in verschillende schrijfwijzen tegen. In de periode 1457 tot 1493 komen de pastors veel-

vuldig voor in regesten uit de inventaris van het huisarchief Almelo en het archief van het St. Catharinaklooster te Almelo. Op basis van de regesten en enig speurwerk in de geschiedenis van Almelo is er een aardig beeld te vormen van waar pastors zich, naast hun herderlijke taak, mee bezig hielden. In de regesten worden tal van

Charter van 2 mei 1470 waarin Sweder, heer van Voorst, Keppel en (jonker van) Almelo, Reynerus van Texel, prior van het klooster Albergen, Bernardus van Hulscher, Wesselus van Buryck, biechvader bij het klooster Almelo, Everhardus Muller, vicaris te Almelo, en de verdere eigeengeërfden van de marke Almelo verklaren verkocht te hebben en bij deze te leveren aan de "raetlueden" van de kerk te Almelo ten behoeve van die kerk een stuk bouw- en weideland, gelegen achter de Havercampe, grenzend aan de Nijengrave, 2 mei 1470. Origineel charter (Archief Almelo, inv.nr. 3449), met de zegels van Sweder van Voorst, dat van Reynerus van Texel is afgevallen, en met die van Bernardus van Hulscher, Wesselus van Buryck en Everhardus Muller.

plaatsen genoemd in Almelo. De oudst bekende kaart van Almelo is die van Jacobus van Deventer uit 1570. Het stadje stelde in die tijd nog niet zoveel voor. Mijn poging om er wat van te maken, gaat dus nog over een periode een eeuw eerder. Op bijgaand kaartje van Almelo nu zijn de wegen van de kaart van Jacobus van Deventer en de plaatsen genoemd in de regesten naar beste weten aangemerkt. De kerk waar onze pastoors dienden was de Georgiuskerk, de huidige Grote Kerk, gebouwd in 1404. Pastoor Everhardus de Eza is de eerste pastoor. Na hem volgen nog pastoor Hilbinck, waar we later kennis mee maken, pastoor Fijg en pastoor Otto ten Toerne, waarna de twee pastoors Van Hulscher ten tonele verschijnen.

Goederenbezit

Ons verhaal begint in juni 1457 als Johan, jonker van Almelo, zijn goedkeuring geeft aan de vernieuwing van de erfpacht van de zusters door pastoor Bernd van Hulscher van een stuk land geheten “Keercherenbrede nabij het klooster op de Eesche”. Het klooster lag ten zuidwesten van de oude stad globaal begrensd door de Adastraat, Westerstraat, De Werf, Marktplaats, De Waag en de Marktstraat. Namen als Kloosterhofpad en Catharinahof herinneren daar nog aan. Het klooster van de “zusters van de derde regel van St. Franciscus”, Franciscanessen dus, was 50 jaar eerder in 1407 gesticht door pastoor Johan Hilbinck. Aangezien de bestaande pastorie “ruim ver lag van de parochiekerk” werd de pastorie met erf afgestaan om er een klooster op te richten. De jaarprijs van de eerder genoemde nieuwe erfpacht werd gewijzigd van “een oude Franse schild en drie lood zilver” in “vier schepel winterrogge en twee gouden Wilhelminusschilden”. Drie jaar later, in 1460 geeft Gherhardus de Rande, proost van de kerk van St. Plechelmus in Oldenzaal en aartsdiaken van Twente, zijn goedkeuring aan de verlenging van deze erfpacht tegen weer vernieuwde voorwaarden. Onbekend is welke dat waren. In 1470 verkoopt Bernardus van Hulscher, samen met o.a. Sweder heer van Voorst, de jonker van Almelo, en de prior van het klooster te Albergen, een stuk bouw- en weideland, gelegen achter de Havercampe, grenzend aan de Nijengrave, de pas gereed gekomen verbinding

met de Regge. De nieuwe eigenaren zijn de Raetluiden van de kerk te Almelo en de koop is ook ten behoeve van die kerk. Twee jaar later verkoopt pastoor Bernardus het erve Assing in het kerspel Rijssen aan Gherd ten Have, diens vrouw Goede en hun dochter Henricke. Onze pastoor is dus flink in het vastgoed bezig, maar we weten nog meer van hem. In 1473 verkoopt hij “zijn huis en hof binnen de stad Almelo gelegen voor de Eschpoort tussen de huizen van Johan Tusvelt en Hermen Schaeppling” aan Gherd Wijfferding en diens vrouw. De Eschpoort stond in de Grotestraat op de kruising van de Hagengracht en de Götte.

Vicarieën

Maar Bernardus moest ook denken aan zijn eigen onderhoud. Daarvoor bestond in die tijd het systeem van de vicarieën. Een vicarie was een meestal geschonken vermogen of bezitting waarvan de opbrengst bestemd was voor het levensonderhoud van een priester of voor ondersteuning van de armen. Als tegenprestatie moest de priester, de vicaris, heilige missen opdragen, meestal aan een bepaald altaar. De vicarie wordt, zoals dat heet, gesticht op altaar zus en zo. Ook het gedenken in gebeden van bepaalde personen was een taak van de vicaris. In juli 1470 verklaart Bernardus, dat Swederus de Voerst, jonker van Almelo, en Johannes Tusvelt, priester, een vicarie hebben gesticht op het altaar van Onze Lieve Vrouwe, aan de zuidzijde van de kerk te Almelo.

Voor deze vicarie wordt door enkele parochianen flink in buidel getast

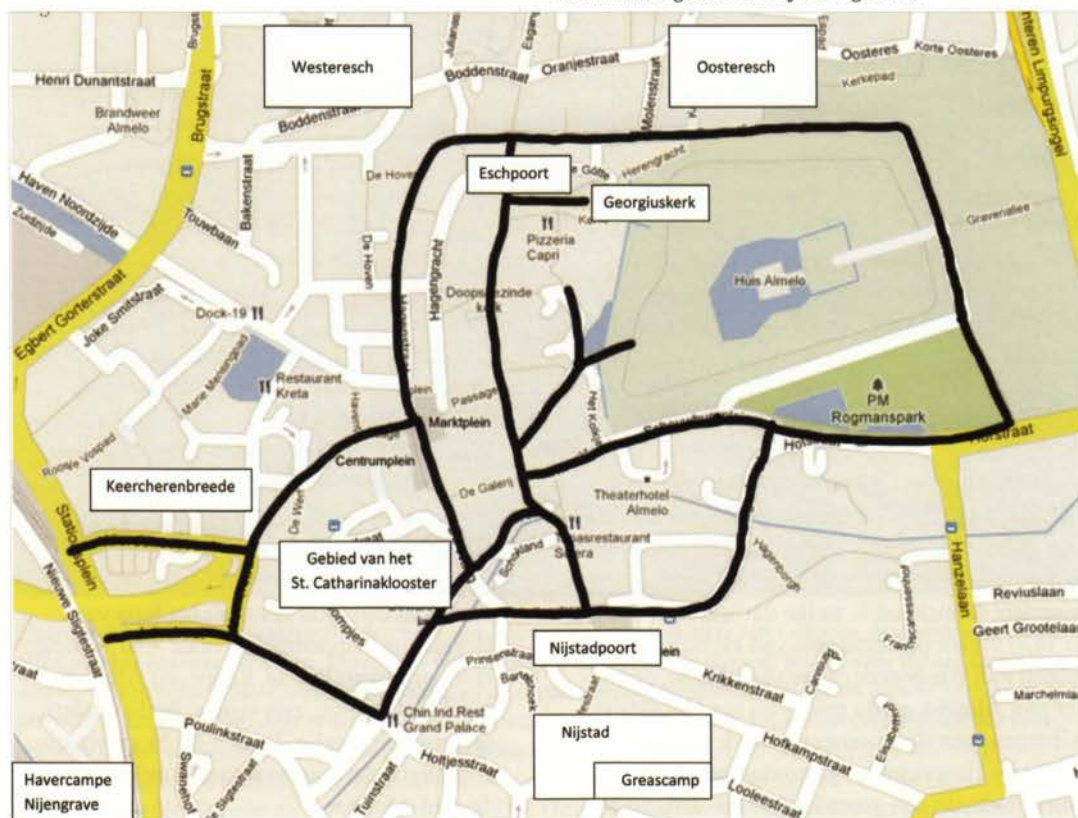
- Swederus de Voerst schenkt een stuk land gelegen naast het erve Bulkeshues;
- Johannes Tusvelt schenkt het erve Hulsbrinck, het huis waarin hij woont met twee gaarden, en een jaarlijkse rente van zes mudden rogge uit het erve Luttkie Hulscher in de marke Zenderen;
- Everhardus Muller schenkt een jaarlijkse rente van één mud gerst uit het huis van Hermanus Trippenmaker in de stad Almelo;
- Hermanus van Peysie, knape, en Alheydis van Harderwijk, zijn vrouw, onder andere de grove en smalle tienden uit Stonebrinck en Langhecamp en een gaarde gelegen nabij de stad Almelo;

- Egbertus ter Noerdtijck en diens vrouw een gaarde gelegen op de Haghenwal;
- Egbertus ten Alvinckhave en diens vrouw Wybba een gaarde gelegen bij de boomgaarden;
- Arnoldus Bertelding en diens vrouw een jaarlijkse rente van één mud rogge uit het erve Bulkeshues gelegen in de parochie Almelo, en een van één mud rogge uit het huis van Wilhelmus ten Wyricke op de Oesteresch bij de stad Almelo aan de oostkant van de Eschpoort.

Waarschijnlijk overlijdt Bernardus van Hulscher in 1476. Althans, in december van dat jaar zien we Hinrick (Henrik, Henricus of Henderick) van Hulscher als pastoor in de documenten verschijnen. Vermeldenswaard is nog dat in 1477 het erve en goed Het Grote Hulscher in de buurt-schap Senderen door Johan Sticke aan het convent van St. Katrijnen is verkocht. Daar ligt dus nog een verbinding tussen de naam Hulscher en het St. Catharinaklooster. Hinrick ontvangt samen met Evert Mullers en Wyllem

van Munster de volmacht om te beschikken over de jaarlijkse rente van vier mudden en één schepel rogge uit het erve en goed Bruggynck in de heerlijkheid Almelo in de buurt van het huidige Groenedal. In de volgende tien jaar zien we verschillende vicarieën gesticht worden waarvoor wederom flink wordt gedoteerd door de notabelen van Almelo. Dat gebeurt in vastgoed, zoals het erve en goed Cleyssehues in de buurt van de Karelskamp, het goed Woestehoerst, het erve de Wear, de goederen Honbrugge en de Graescamp (Grotestraat-Zuid), en andere stukken land en gaardes of in jaarlijkse renten van een hoeveelheid rogge of grove en smalle tienden. Genoemd Cleyssehues was in 1451 nog in bezit gekomen van Herman en Ghysle van Hulscher, waarschijnlijk de ouders van de twee pastoors. Kortom: er werd goed voor de pastoors gezorgd.

Hedendaagse kaart van Almelo, met daarop geprojecteerd de kaart van Almelo uit 1570 van Jacobus van Deventer. Veldnamen en in het artikel behandelde gebouwen zijn aangeduid.

Juridische affaires

Later in de tijd treedt Hinrick ook op in juridische affaires. Zoals in april 1486 samen met een aantal andere heren, ridders en jonkers, als getuige bij de vastlegging van de huwelijksvoorwaarden tussen jonker Johan van Rechteren van Almelloe en jonkvrouwe Evert, dochter van heer Onno van Ewesma, ridder, hoofdeling te Middelstum, provincie Groningen.

Twee maanden later is hij getuige bij een rechtszaak tussen Bernd toer Wyrike en Werner Schoemaker die elkaar het recht betwisten op de bomen langs een weg door een gaarde. De jonker van Almelo wordt gehoord maar ook onze pastoor, nog een andere pastoor van Almeloeweene, een vicaris en anderen. De schepenen en raad der stad Almelo wijzen het hout uiteindelijk toe aan Bernd.

In april 1490 is Henrik getuige bij de verklaring van Johan van Rechteren, dat hij, Johan, opdracht geeft aan zijn bastaardbroer het huis en alles wat daarbij hoort voor vier jaar te bewaren en waarna hij hem tevens aanstelt als rentmeester en richter.

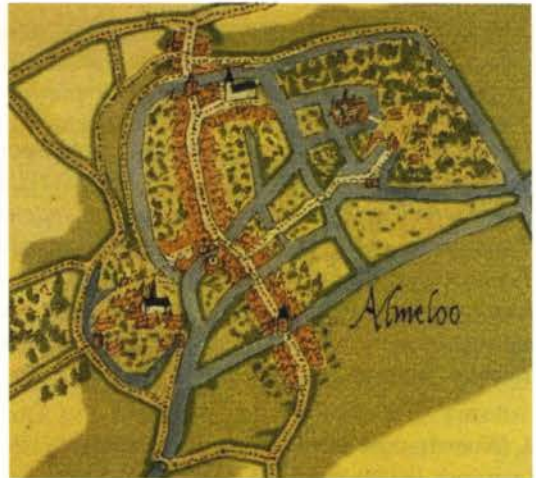
“rechte testamentoers”

Blijkens een regest van 14 december 1493 moet Henrick korte tijd daarvoor zijn overleden. Onder andere Johan van Twickloe en Jakob die Bake worden bekend als “rechte testamentoers”. Misschien heeft Henrick net meegemaakt, dat in zijn kerk het nieuwe koor werd gebouwd van Bentheimer zandsteen.

De nieuw benoemde pastoor, Ludolphus van Ittersum, en de vicaris en priesters van de kerk verklaren, dat zij van de “rechte testamentoers” een jaarlijkse rente van vier Rijnse guldens ontvangen. Daarvoor zullen jaargetijden, missen bij verjaardagen, worden gelezen voor de overleden pastoor, maar ook voor zijn broer Berndt, hun vader Harmen en zuster juffer Armgerit. Niet duidelijk is of deze Berndt de eerdere pastoor is. Dit lijkt echter waarschijnlijk.

In het memorieboekje van het St. Catharijneklooster is een lijst opgenomen van de (vele) weldoenders van het klooster. Zowel Henderick als Bernt, Kercheren toe Almelo, worden daar genoemd.

We laten de pastoors Van Hulscher hier verder

Kaart van Almelo uit 1570, gemaakt door Jacobus van Deventer. Bron: www.Overijssellinkkaart.nl

met rust. Ik spit nog even door in mijn voorouderlijk tijdperk, met name de periode 1300 tot 1650. Als ik enig bewijs vind dat we familie zijn van Berent van Hulsger, die in 1347 zijn “Huis to Eysinc” aan Hermanne van Twickelo verkocht, die daar Twickel bouwde, hoort u weer van mij.

Met dank aan Gerard Vloedveld en Frank Somhorst.

Bronnen:

- Historische Centrum Overijssel (HCO), Inventaris van het huisarchief Almelo (inv. Mensema, 1993), inv. 75, 80, 1202, 1810, 1815, 1831, 1898, 2237, 3448, 3449, 3451, 3484. Reg.: 486, 597, 606, 663, 676.
- HCO, Het archief van vergadering en convent te Albergen (inv. Ten Cate, 1961), inv. 102, 193. Reg.: 407, 597.
- J.I. van Doorninck, Tijdrekenkundig register op het Oud Provinciaal Archief van Overijssel, vijfde gedeelte, 1496-1527, Tijl, Zwolle, 1872.
- O. Mulder, De Grote Kerk in Almelo, Hervormde gemeente, Almelo, 1990.
- A. Roelofs, St. Catharina-klooster Almelo en Klooster Maria Vlucht Op de Glaan, Historische Kring Losser, Losser, 1983.
- G.J. ter Kuile, De opkomst van Almelo en Omgeving (tweede druk), Tijl, Zwolle, 1947.

Wat schrif dat blif (8)

Goaitsen van der Vliet

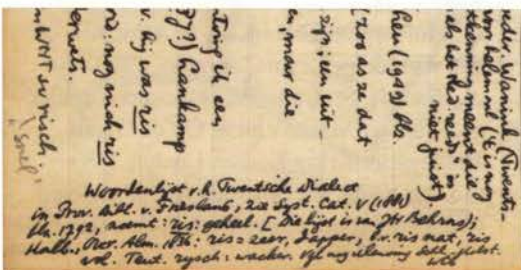
In deze serie berichtte ik tot nu toe over twee woordenverzamelingen die jarenlang onbekend waren gebleven, van Dingeldein en Huzink. Sinds 2008, toen ik begon aan mijn speurtocht naar de Twentse taal- en letterkunde van de negentiende eeuw die leidde tot de oprichting van de Twentse Taalbank, zijn meer unieke taalschatten opgedoken. Ze vormen een leerzame aanvulling op de Twentse woordverklaringen die tot nu toe in druk verschenen. De meest belangwekkende 'nieuwe' handschriften worden hierna kort belicht. Met daarbij, ter oriëntatie, een overzicht van alle tot nu toe gepubliceerde Twentse woordenboeken en -lijsten. Alle genoemde collecties zijn in te zien bij de Twentse Taalbank. Origineel, in druk of digitaal.

1. Woordenlijst van het Twentsche dialect
(van voor 1835?) van de in Enschede geboren
leraar, taalkundige en schoolinspecteur J.H.
Behrns.

Dit anonieme, ongedateerde aantekenboek van 48 pagina's bevindt zich in Leeuwarden in het Fries Historisch en Letterkundig Centrum Tresoar. Het is, getuige een stempel, afkomstig uit de *Bibliothecae Frisae* van de doopsgezinde predikant en taalgeleerde J.H. Halbertsma. Die had vanuit zijn standplaats Deventer eind 1835 een *Woordenboekje van het Overijsselsch* laten verschijnen, met daarin veel met 'Tw.' aangeduide woorden. Vanwege de inhoudelijke overeenkomsten en het gegeven dat Halbertsma in voorgaande jaren wel eens bij vrienden in onze regio had vertoefd, leek het vanzelfsprekend hem ook als de man achter dit pionierswerk aan te merken in het artikel dat De Twentsche Courant Tubantia begin 2009 wijdde aan de vondst. Helaas was ik vergeten het handschrift van de Twentse woordenaar te vergelijken met dat van Halbertsma. Uiteindelijk hielp de ook al vaker genoemde Herman Bezoen me uit de droom met een terloopse notitie in de marge van één van zijn weergaloze aantekenboeken: *Die lijst is van JH Behrns.*

Het boekje van Behrns bevat ongeveer tweeduizend woorden en uitdrukkingen, en kan dan ook gerust als de eerste echte Twentse woordenlijst worden beschouwd. Jammer genoeg is maar een deel ervan voorzien van Nederlandse vertalingen. Zo zijn er diverse oude woorden waarvan we de betekenis ondertussen helemaal niet meer kennen. Woorden die nergens anders op schrift werden gesteld en niet van ouder op kind werden doorgegeven, om vervolgens op te lossen in de tijd. Een paar voorbeelden: *flouzn*, *gömmig*, *hissebit*, *koerig*, *kössel*, *onhögge*, (*in de*) *peuke*, (*op den*) *plós*, *slierik*, *stölterig*, *streckelpiepe*, *tepken*, *toeteltate*, *widdewat* en *zoddebokse*. Wie helpt?

Uit het wisselende handschrift blijkt dat Behrns de woorden verzamelde bij verschillende gelegenheden. Op de laatste bladzijde noteerde hij over de taal van zijn geboortestad van amper tweeduizend zielen, dat niet overal hetzelfde Enschedees werd gesproken. Toen al niet! In de buitenste ring van Haverstroat en Labbediek (de huidige Walstraat) werden bepaalde woorden anders uitgesproken dan in het toonaangevende centrum. Men deed er nog *batter op n schettelke* in plaats van *botter op n schöttelke* (boter op een schoteltje). Om nog maar te zwijgen van de omringende marken waar de boeren met hun oude Westfaalse tweeklanken voor echte stadsen soms maar moeilijk te volgen waren. Tot nadenken stemt, dat ook Halbertsma in zijn woordenboekje de genoemde taalverschillen binnen Enschede aanstipt, maar dat hij enkele andere woorden (uit het *Brulfteeled* van Blijdenstein) als voorbeeld gebruikt. De vraag of Halbertsma voor zijn 'proeve' gebruik maakte

van een mededeling of van het handschrift van Behrns, is hiermee dus nog niet beantwoord en vereist nader onderzoek door iemand die zich geroepen voelt.

2. Twentsch-Taalige en andere taalkundige aantekeningen (1846-1859) van de in Neede geboren G.H. te Velthuis, toen schoolmeester in Azelo bij Borne.

Dit in Twente tot voor kort nog onbekende aantekenboek trof ik tot mijn verbazing aan in de collectie van het Meertens Instituut in Amsterdam. Bij navraag bleek het jarenlang gewoon in de boekenkast op de werkkamer van Meertens zelf te hebben gestaan. Hoe het daar terecht kwam, was niet meer na te gaan. De 1048 genummerde notities van Te Velthuis, die een schat aan oude woorden aan de vergetelheid ontrukken, kwamen tot stand gedurende een periode van veertien jaar. Het tijdsverloop geeft, behalve in het plaatselijke taaleigen van het midden van de negentiende eeuw, inzicht in de werkwijze en de taalkundige aspiraties van de maker. Hier en daar blijkt hij uit gedrukte teksten van Twentse tijdgenoten te citeren, zoals uit het gedicht *Fier* van collega

verzamelaar en vakgenoot J.H. Behrns. Dit houdt in, dat niet alles uit de monden van inwoners van Borne en omgeving is opgetekend. Denkbaar is ook, dat Te Velthuis één en ander uit zijn geboorteplaats Neede heeft meegenomen, maar hij vermeldt dit nergens. Naast alle dialectwoorden en -uitdrukkingen krijgen we ook allerlei, soms nogal gezochte, etymologische verklaringen waarvan niet duidelijk is van wie ze afkomstig zijn, zoals 833. *boef - die alles behoeft*.

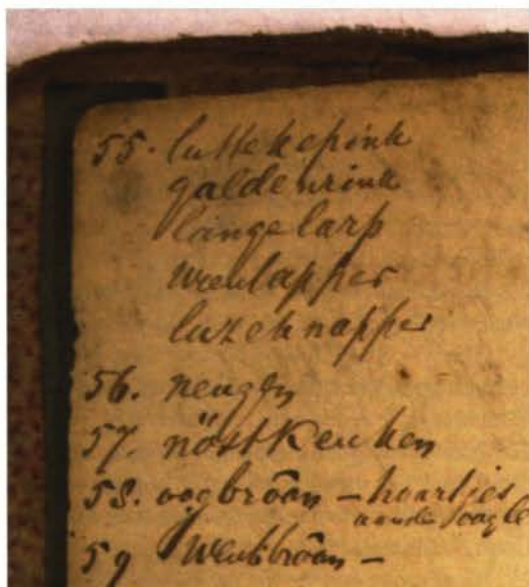
Daar staat tegenover dat Te Velthuis voor die tijd ook hele zinnige dingen over taal zei (of nazei): 943. *Oude taalvormen blijven het langst en het zuiverst in het dialect bewaard*, en: 956. *De zuivere uitspraak van het Twentsch wordt door een vreemdeling nooit geleerd*. Uniek is dat hij ook zijn jonge kinderen laat spreken, in Twentismen nog wel: Christiaan (3) met het '*buuksken*' heeft honger, Joan (3) met '*inbuiten*' (Tw. *an-* en *inbeuten* = vuur maken) en zijn oudste Willem met de rogge '*siest*' (Tw. *jeesten* = gisten). Valt hier niet uit af te leiden dat er thuis aan tafel 'Nederlands' werd gesproken? Zoals van een schoolmeester in die dagen mocht worden verwacht?

Te Velthuis is net als Behrns in zijn lijst niet erg scheutig met vertalingen, zodat we ook hier diverse woorden tegenkomen waarvan we de betekenis misschien wel nooit meer zullen kennen: *achteroetvretn*, *bake*, *doodstuver*, *gelnöst*, *handlichtig*, *handvleugelig*, *inpressig*, *klodderbuis*, *knöllerig*, *koffietulle*, *motholle*, *scholkroed*, *verlabzakn* en *verloeschen*. Ik zal zegn: retterroemet!

In de volgende aflevering van deze rubriek komen nieuwe taalvondsten uit de twintigste eeuw aan de orde.

Tweede scherm

Voor wie meer wil weten: de meeste dialectwoorden uit de hiervoor besproken handschriften zijn te vinden in het gratis te downloaden *Dialexicon Twents*, door trefwoorden te zoeken uit bron WTD of TTA onder het kopje Afgeleide.

Een hoekje uit het aantekenboek van G.H. te Velthuis met een misschien wel eeuwenoud Twents vingerrijm. Want wat is een 'larp' en waarom is de wijsvinger een 'weenlapper'?

Overzicht van alle tot nu toe gepubliceerde Twentse woordenboeken en -lijsten.

1. *Register van woorden* (1782) door J.A. de Chalmot achterin de tweede druk van het *Landrecht van Auerissel* (1559) van de in Oldenzaal opgegroeide, Ootmarsumse advocaat Melchior Winhoff (zie Inschrien 2009-3). Deze lijst, die diverse als Twents herkenbare woorden bevat, is evenals de oorspronkelijke teksten nooit taalkundig onderzocht.
2. *Het Dumberhandschrift* (1952) door H.L. Bezoen met o.a. Twentse woordverklaringen van rond 1780 door Herman Scholten uit Haaksbergen. Later aangevuld met *Overijssels van het einde der achttiende eeuw* (1953) in de Driemaandelijke Bladen naar het werk van A.C. de Malnoë uit dezelfde periode.
3. *Woordenboekje van het Overijsselsch* (1835) van J.H. Halbertsma met een flink aantal als Twents aangeduide woorden in de Overijsselsche Almanak voor Oudheid en Letteren.
4. *Overijsselsche en Twentsche woorden en uitdrukkingen* (1839) van J. Helderma uit Oldenzaal, idem.
5. *Eigenaardigheden van het Twentsche dialect* (1968) naar een handschrift van de in 1871 overleden Anthony Ballot met een kleine 600 woorden uit Hengelo en omgeving.
6. *Twentsche woorden, Overijsselsch dialect en Uit Twenthe* (1878-1880) van schoolmeester W.J.C. van Wijngaarden met vooral Rijssens idioom in het onderwijsblad *Noord en Zuid*.
7. *Woordenboek van het Geldersch-Overijsselsch dialect* (1895) van J.H. Gallée met Twentse bijdragen van Lasonder en Hattink uit resp. Enschede en Almelo, en latere aanvullingen in de Driemaandelijke Bladen. In de Achterhoekse heruitgave *Woordenverzameling van Gallée* (1981) door Schaars en Agelink zijn alle Twentse varianten weggelaten.
8. *Taal en volk van Twente* (1947) van H.L. Bezoen met verschillende lijsten typisch Twentse woorden.
9. *Twents-Achterhoeks woordenboek* (1948) van G.H. Wanink met veel idioom uit Kerspel Goor, de buurtschap van zijn geboorte.
10. *Midden-Twentse Woordenlijst* (1956-1959) van J.W.M. Gigengack in 26 afleveringen (letter A-S) in zijn eigen tijdschrift *Twënterlaand en -leu en -sproake*.
11. *Woordenboek Rijssens dialect* (1959) en de veel uitgebreidere woordenboeken *Nederlands Twents* (1979) en *Twents Nederlands* (1983) van K.D. Schönfeld Wichers.
12. *Twents Weurdenboek* (1960-1961) van G.B. Vloedbeld en J.W.M. Gigengack in extra nummers van *Twenteland en leu en sproake*. Door het overlijden van Vloedbeld kwamen ze niet verder dan het trefwoord 'aompiep'. Het ruwe materiaal voor de rest is in handschrift overgeleverd.
13. *Twents Abecedarium* (1963-1965) van Joh. Buursink in minstens 349 afleveringen in de *Twentsche Courant*. Met de maar liefst 1424 afleveringen van zijn *Regiobrievenbus* (1970-1986) vormen deze een schat aan Twents taaleigen, die weer toegankelijk wordt voor het grote publiek als de voorgenomen digitalisering van alle Twentse kranten tot een goed einde wordt gebracht.
14. *Woordenboek van het Vriezenveens* (1969) van H. Entjes, deels gebaseerd op het werk van dorpsdokter L. Jonker.
15. *Twentse woorden en gezegden* (1979) van J.W.M. Gigengack.
16. *Twents in woord en gebruik* (1979) van G.J.H. Dijkhuis met 24.000 trefwoorden. Herziene en uitgebreide druk in 1991.
17. *Taal van Haaksbergen* (1994) van Dinand Dijkhuis.
18. *De gesprökn sprook van Geester* (1995) en aanvullende versies van J.A. Kottink.
19. *Het A-B-C van Pouwels' Gait* (1996) met materiaal van G.H. Pouwels uit Reutum onder redactie van D. Taat.
20. *Dialexicon Twents* (1998), digitaal woordenboek van Goaitsen van der Vliet. Windows-versie in 2003.
21. *Zo zäggen wie dät op 't Vjenne* (1998) van Wim Post.
22. Twee delen *Wat (nog) niet in Dijkhuis staat* (2001 en 2008) van A.L. Hottenhuis, gebaseerd op diens gelijknamige rubriek in De Twentse Courant *Tubantia* (1986-2008).
23. *Twents zakwoordenboek* (2004) van Elschot en Entjes. Voegt niets toe aan bestaande lijsten.
24. *Woordenboek Twents Nederlands en Nederlands Twents* (2011) van Goaitsen van der Vliet met 50.000 Twentse woorden.

Het unieke album Tubantia van mr. G.J. ter Kuile nu bewerkt tot e-book

Jan van Alsté

De Oudheidkamer Twente heeft recent het unieke album getiteld Tubantia van mr. G.J. ter Kuile (1871-1954) van zijn kleindochter mevrouw J. Strick van Linschoten – Ter Kuile gekregen. Het album bevat vele, veelal onbekende Twentse afbeeldingen van zo'n 100 jaar geleden. Soms zijn het foto's van hemzelf of van anderen, maar ook kaarten, tekeningen of tijdschriftknipsels.

De foto's uit het oorspronkelijke album van 29 x 46 cm zijn nu gedeeltelijk gepubliceerd in een nieuw boek. Herman Hagens heeft uit de circa 800 afbeeldingen van verschillende kwaliteit en historische waarde een selectie gemaakt. Zo is het album van 256 pagina's teruggebracht tot een e-book van 150 bladzijden met meer dan 300 foto's uit geheel Twente, alfabetisch gerangschikt van Almelo tot Wierden.

De oorspronkelijke bijschriften zijn zoveel mogelijk overgenomen en indien nodig gecorrigeerd of aangevuld. Mw. Strick heeft het geschreven en mr. G.J. ter Kuile wordt geïntroduceerd door overname van een "In Memoriam" van J.H. van Heek (VORG, Verslagen en Mededeelingen 70, 1955).

Om het boek zo breed mogelijk te verspreiden is besloten tot de uitgave van een gratis e-book. Dankzij een bijdrage van de Willem Wilminkstichting werd dit mogelijk. Mochten zich meer dan 20 belangstellenden melden voor de aankoop van een gedrukt exemplaar dan zal het via "printing on demand" geëffectueerd worden. Op 6 november 2012 werd het e-book gepresenteerd in de Oudheidkamer Twente middels een lezing van Herman Hagens. Sindsdien is het gratis ter beschikking voor geïnteresseerden via www.oudheidkamertwente.nl.

Deel uw favoriete website met de andere abonnees van 't Inschrien

Van de redactie

We hebben allemaal wel onze favoriete websites. Al of niet netjes opgeslagen in de lijst "Favorieten" in de adresbalk van het Google scherm van onze computer. Als geïnteresseerden in regionale geschiedenis hebben we daar ook vast wel een mooie historische of anderszins voor heemkundigen interessante website bij staan.

De redactie nodigt u uit deze websites, waar u zelf erg veel plezier aan beleeft en waarvan ook anderen profijt zouden kunnen hebben, bekend te maken door ze in te sturen voor de prijsvraag van de nieuwe rubriek Welke Website Wint? Deze rubriek vervangt de rubriek Twentse Paddenstoel, die de afgelopen jaren een beroep deed op uw topografische kennis, in de vorm van een prijsvraag. Als zodanig zorgde zij voor een vorm van contact tussen lezers en redactie. We willen dit aspect nu nog verder uitbouwen tot een contactmogelijkheid tussen de lezers onderling. Wanneer u meedingt met uw website, maakt u niet alleen kans op een leuke prijs, maar voorziet u ook uw mede abonnees van waardevolle informatie. De redactie kiest per aflevering uit de

inzendingen de in haar ogen meest waardevolle website uit. Daarbij zal ze vooral kijken naar de waarde ervan voor het regionaal historisch onderzoek. In een volgend nummer wordt steeds de prijswinnende website nader gerecenseerd. Maar ook de (web)namen (URL's) van de overige inzendingen worden gepubliceerd. Zo hopen we te komen tot een interessante lijst van bruikbare, stimulerende, onmogelijk zelf te vinden, nooit voor mogelijk gehouden websites. Kortom: trakteer uw medelezers van 't Inschrien op uw mooiste website en maak kans op een leuke prijs. Per keer kunt u meedingen met maximaal twee website-URL's. Stuur uw inzending naar: redactie@oudheidkamertwente.nl

Aanvulling op ons artikel: De 'klankbordgroep Twente' stelt zich aan u voor!

John van Zuidam

De eerste positieve reacties op ons initiatief een klankbordgroep Twente op te richten en dat in een artikel in het vorige nummer van 't Inschrien aan u kenbaar te maken, zijn binnen. De ontwikkelingen binnen de groep gaan echter zo snel dat ik graag enige mutaties aan u door wil geven.

Nieuwe naam voor de groep

Klankbordgroep 'Bewonings- en landschapsgeschiedenis van Twente'.

Uitbreiding tot 15 leden

Naast de in het vorige artikel genoemde 11 leden zijn nog 4 nieuwe onderzoekers toegetreden:

12. Drs. Françoise Appels, archeoloog uit Denekamp. Zij gaat haar doctoraalscriptie uitbreiden tot een proefschrift over de bewoningsgeschiedenis van Noordoost-Twente, in het bijzonder de marken Brecklenkamp, Lattrop en Noord-Deurningen.

13. Dr. Bert Groenewoudt, Senior-onderzoeker en projectmanager landschapsarcheologie bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed te Amersfoort.

Hij heeft veel archeologisch onderzoek verricht in Salland en Twente en er over gepubliceerd.

14. Drs. Ben Olde Meierink, architectuur- en bouwhistoricus te Utrecht, afkomstig uit Overdinkel. Hij is co-oprichter en medefirmant van het Bureau voor Bouwhistorie en architectuurgeschiedenis in Utrecht. Was ook

mede-oprichter van het tuinhistorisch onderzoeksbureau SB4 in Wageningen. Sinds 2009 in deeltijd Hoofd Sector Onderzoek bij de Nederlandse Kastelen Stichting. Over Twente publiceerde hij studies over de landelijke nederzettingen, fabrikantenbuitenplaatsen en de Monumenten van Losser.

15. Ing. Harm Smeenge MSc, landschapsecoloog, werkzaam bij de Dienst Landelijk Gebied. Hij is bezig met het opstarten van een historisch-ecologisch promotieonderzoek bij Prof. Theo Spek in Groningen naar de wisselwerking tussen mens en natuur van ca. 1600 tot heden in Noordoost-Twente.

De klankbordgroep is nu samengesteld uit een bont gezelschap van drie regionale historici, vier archeologen, twee historici, drie historisch-geografen, één architectuur- en bouwhistoricus, één landschapsecoloog en één bioloog.

Meldpunt

De klankbordgroep wil uitdrukkelijk ook meldpunt zijn voor elk onderzoeksinitiatief dat op het terrein van de bewonings- en landschapsgeschiedenis van Twente in de toekomst nog wordt ondernomen. U kunt zich daarvoor bij ons per e-mail aanmelden. Ook kunt u 'besluitenlijstlid' van onze groep worden, dan krijgt u na elke bijeenkomst telkens onze besluitenlijst toegestuurd.

E-mail: ineke.johnvanzuidam@kpnmail.nl

De opbouw van een naoorlogse collectie door babyboomers

Jan van Alsté

De eerste bezoekers kwamen op 24 oktober al voor zevenen binnendruppelen in het zaaltje van de Oudheidkamer aan de Stroinksbleekweg. Ze hadden zelfs foto's en singeltjes (grammofoonplaten) uit de jaren zestig meegenomen. Om acht uur was de zaal geheel gevuld met Enschedese muzikanten en mensen die in Hengelo en Almelo betrokken waren bij de sixties muziek. Vanaf het begin is duidelijk, dat het initiatief om het muzikale Twentse culturele erfgoed veilig te stellen, in goede aarde valt.

Popmuziek

Jan van Alsté legt uit, dat de Oudheidkamer naoorlogs cultureel erfgoed veilig wil laten stellen door de naoorlogse generatie, de babyboomers. Ria Cousijnsen-Waccary introduceert ons in de Enschedese popscene van de jaren zestig. Soms met een definitie van het begrip Popmuziek, meestal meeslepend met namen en foto's van muzikanten, bands en smeulge verhalen. Zo mocht Ria pas met de band waarin haar broers speelden mee, nadat de muzikanten uitvoerig door haar moeder aan de tand waren gevoeld. Een deelnemer uit Almelo vertelde, dat groepjes jongens steeds met elkaar vochten, tot iemand een gitaar meenam waarna ze samen muziek gingen maken. Hij gaf ook aan nog over de originele apparatuur, kostuums en opnamen te beschikken.

Er werden zoveel ideeën geopperd, dat er eerst een schifting in petit comité gemaakt moet worden leidend tot een vervolg aanpak. Die omvat zeker een werkgroep, waarvoor zich al mensen hebben opgegeven. Verder een project gericht op het in kaart brengen van de ontwikkeling van de Twentse popmuziek, het verzamelen van materiaal zoals opnames, foto's, programma's, bandleden, composities en teksten. Kortom de werkgroep kan bepalen wat de moeite van het bewaren waard is en slaat vervolgens aan het verzamelen.

Naast popmuziek zijn er ook andere muziekvormen waaraan Twente zijn bijdrage heeft geleverd. Denk aan schlagers, smartlappen, piratenmuziek, harmonie en fanfare. Bestaat er ook typisch Twentse klassieke muziek, of jazz en blues? Maar eerst komt de popmuziek aan de orde.

menko mode idee '65
meisjes in menko

Mode en textiel

Op 27 september was er al een avond geweest over Mode en textiel. Riet Strijker nam ons mee door de jaren vijftig en zestig. Na een periode van grote schaarste direct na de oorlog kwamen er steeds meer stoffen op de markt. Die vonden gretig aftrek bij/onder de dames die daarmee zelf hun kleding maakten, geïnspireerd door de internationale mode. Bijzonder was de rol van fabrikant Menko waar eerst heren bepaalden welke stoffen, kleuren en patronen geproduceerd werden.

Maar na een paar jaar kon de vrouwelijke voorkeur niet meer gemist worden en trad mevrouw Kanterman toe tot de directie.

Er kwamen modeshows van vrouwelijke personeelsleden die stoffen mochten uitzoeken om kleding van te maken die ze dan zelf showden. De confectie ontwikkelde zich en kleding werd steeds meer gekocht in plaats van zelf gemaakt. Onder de bezoekers was een mevrouw die zelf meegedaan had aan de Menko modeshows en daar enkele jurkjes van had meegenomen. Deze werden met enthousiasme bekeken en in dank aanvaard als een eerste aanzet tot een naoorlogse collectie. Een andere bezoeker had stoffen meegebracht die kenmerkend waren voor de naoorlogse Twentse textielontwikkeling. Komt ook in de collectie. Kortom die eerste avond belooft veel voor de toekomst waarin een OKT werkgroep aan de slag gaat.

En verder?

Er staan meer onderwerpen op de rol. Denk aan sport, vrije tijdsbesteding, aan onderwijs en stadsontwikkeling. Maar ook aan de ervaringen van medewerkers uit de textiel na sluiting van hun bedrijf. Hoe is het hun vergaan, wat zijn ze gaan doen? Met dat onderwerp gaat Willem Wondergem aan de slag.

Mogelijk ontstaat uit de deelnemers van de cursus Twentse kunstschilders een werkgroep die zich met naoorlogse Twentse kunst gaat bezighouden. Wat is het effect van de AKI? Kortom er is voldoende laken voor de schaar en de Oudheidkamer staat voor een grote uitdaging om een nieuwe generatie aan zich te binden.

Als u ideeën of suggesties heeft voor dit project kunt u contact opnemen met Truus Breteler (truus.breteler@concepts.nl), Jan van Alsté (j.a.vanalste@gmail.com) of met het secretariaat van de Oudheidkamer.

VAN MEGGELEN KERSSSENBERG

ASSURANTIËN

VERZEKERINGEN HYPOTHEKEN PENSIOENEN

Boddenkampsingel 86 - 88
Postbus 334, 7500 AH Enschede
Telefoon: 053 - 435 01 04
E-mail: info@vmk-assurantien.nl

ELEKTROBURO
H. VOS B.V.

Elektra en Data werken
Brandmeldinstallaties
Noodverlichting

24 uur Servicedienst

Tel. 053 - 435 30 96

VOS
INSTALLATEURS B.V.

Elektra, Airco,
Verwarming, Sanitair,
Loodgieterswerk en
Luchtbehandeling

Tel. 053 - 435 20 63

DE
LIJSTENMAKERIJ
GOVAARTS & HOMAN

Hengelsestraat 164
7521 AK Enschede
tel 053-4353678

www.govaarts.nl

Bijzondere lijsten en inlijstingen, ophangsystemen en kunstschildersmateriaal

Dams

Accounting & Advies

Boddenkampsingel 89
7514 AP ENSCHEDE

www.damsaccounting.nl

Tel: 053 - 434 62 19
Mail: info@damsaccounting.nl

www.kienhuisoving.nl

Enschede Pantheon 25 Postbus 109 7500 AC Enschede Tel. (053) 480 42 00

Oldenzaal Wilhelminastraat 14 Postbus 303 7570 AH Oldenzaal Tel. (0541) 57 31 00

LaRoche

Steaks & Seafood

Hengelsestraat 200 te Enschede
Tel. 053 - 43 53 855

www.restaurantlaroche.nl

Dat u meebeslist over onze winst. Dat is ons idee.

Uw stichting wil haar speeltuin restaureren maar heeft onvoldoende geld. Uw vereniging wil haar vrijwilligers graag een cursus laten volgen maar het huishoudboekje laat dat niet toe. Voor deze en andere projecten biedt ons Stimuleringsfonds uitkomst.

Met het Stimuleringsfonds wil Rabobank Enschede-Haaksbergen kleinschalige, lokale projecten op duurzaam, economisch, maatschappelijk en cultureel terrein een zetje in de rug geven. Dat is ons idee.

Heeft u een goed doel?
Dan zorgen wij voor de middelen.

Rabobank. Een bank met ideeën.

Kijk voor meer informatie op
www.rabobank.nl/eh

